

Startbijeenkomsten toetsen om te leren: de balans opgemaakt

Gerdineke van Silfhout, SLO, g.vansilfhout@slo.nl

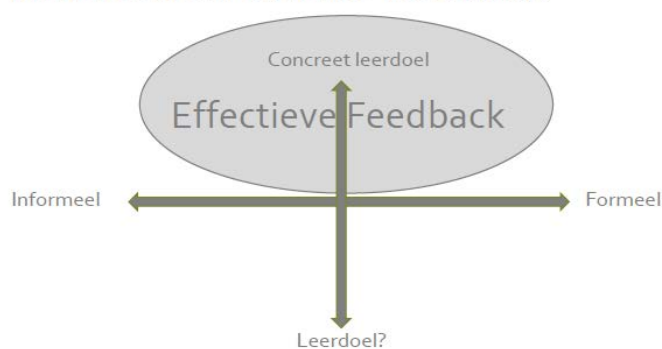
Alle presentaties zijn in één hand-out te downloaden op: <http://ow.ly/nWt9305vjei>

Momenteel is er veel aandacht voor formatieve evaluatie, toetsen om te leren, meten om te groeien. Formatieve evaluatie in een notendop: inzicht in welke doelen de leerling moet bereiken, waar hij staat ten opzichte van deze leerdoelen en hoe hij deze doelen bereikt.

Het belang van leerdoelen en (in)formele metingen

Op beide startbijeenkomsten trapte toetsexpert Karen Heij af door het kader te schetsen: waar hebben we het over als we het hebben over toetsing. Wat houden kernbegrippen *validiteit*, *betrouwbaarheid* en *transparantie* in? Een van de conclusies die Karen de deelnemers voorhield: jullie zijn continu in de klas, tijdens het onderwijzen en leren bezig met het evalueren waar de leerling staat, op informele wijze. De kern van haar verhaal: stel concrete leerdoelen, want zonder leerdoelen is het onmogelijk om feedback te geven gericht op verder leren. En die feedback kan volgen op formele toetsmomenten en bij allerlei informele 'toetsen', activiteiten en taken.

Meten en effectieve feedback

Belangrijk is dat metingen en feedback aansluiten bij waar de leerling op dat moment mee bezig is, op concrete, bij de leerling bekende leerdoelen en dat de leerling tijd en ruimte heeft om de feedback te verwerken.

[Lees hier](#) het recente blog van Karen op Blogcollectief Onderzoek Onderwijs: *Van rangschikken groei je niet. Leer je voor een toets of toets je om te leren.*

Een schoolbrede implementatie van formatieve evaluatie op vso Mariëndael

Netty Sommeling, projectleider Gepersonaliseerd leren op vso Mariëndael in Arnhem neemt de deelnemers mee in het vierjarige implementatietraject waarin schoolbreed in kleine stappen wordt toegewerkt naar gepersonaliseerd leren:

..is een onderwijsconcept waarin de leerling de regisseur is van zijn leren, keuzes kan maken en de voortgang van zijn leerproces kan volgen en (bij)sturen.

Hij wordt in dit proces structureel begeleid door zijn coach. De basis van het concept ligt in veertien bouwstenen. Deze bouwstenen staan met elkaar in verbinding, hebben invloed op elkaar en zijn voorwaardelijk voor het gepersonaliseerd leren op Mariëndael.

Formatief evalueren is volgens Netty het cement tussen de veertien bouwstenen om gepersonaliseerd leren mogelijk te maken. Inzicht in waar de leerling staat, informatie verzamelen, feedback om als docent beter beslissingen te nemen en als leerling om 'het' beter te kunnen doen en daarover te kunnen praten. Open de *blackbox*, is de boodschap en integreer toetsen en leren.

Cruciaal is het *waarom*, *hoe* en *wat*. Studiedagen, activiteiten, coaching, een stap voorwaarts en dan merken dat collega's het *waarom doen we het* niet duidelijk hebben. Van onbewust (on)bekwaam naar bewust bekwaam, en dat alles vanuit een waarderende benadering.

Start with WHY! van 'het waarom', via 'het hoe', naar 'het wat'?

WAAROM

de visie, het startpunt, daar komt de energie vandaan, de urgentie

HOE

op welke wijze

Elke **WAT** elke concrete vorm die je inzet

staat in dienst van het **WAAROM**

Kijk op [YouTube](#) de presentatie voor ouders en leerlingen van VSO Mariëndael, getoond in alle klassen op de ouderavond na de zomervakantie.

Leren op het Odulphus Lyceum

[Michel Pijpers](#) geeft vervolgens een inkijkje in het proces dat het Odulphus Lyceum heeft doorlopen tot waar ze nu staan. Een proces dat nog lang niet klaar is, blijkt tijdens het verhaal van Michel. Het lyceum heeft het roer omgegooid. Leerlingen kunnen niet blijven zitten (later aangepast naar: leerlingen mogen niet blijven zitten) en een onvoldoende voor een toets is een onvoldoende voor de docent: blijkbaar heeft de docent het niet goed genoeg uitgelegd.

2012-2013: klas 2 havo

Uitgangspunten

- ▶ Leren doe je in de klas, leerlingen maken geen huiswerk
- ▶ Vrijwilligers
  - ▶ Samenwerking
- ▶ 'OnderbouwPTA' weg; toetsing is didactisch middel

Effect

- ▶ Sfeer slaat om
  - ▶ Geen verwijderingen meer
  - ▶ Leerlingen komen met plezier naar school

Ontwikkeling van de Odulphushavo www.deleeraar.nl

Leerlingen evalueren hun leraren, het onderwijs en hun welbevinden. Klein begonnen en als olievlek uitbreidend zien we een proces met vallen en opstaan, waarbij coaching van leraren een belangrijke rol speelt.

Keuzes maken en keuzes moeten bijstellen. Het geeft aan dat je enerzijds lef moet hebben om belangrijke keuzes te maken, anderzijds moet je **faalvaardig** zijn: fouten durven maken, dat erkennen en met bijstellingen weer verder gaan. Toetsen heeft in dit proces als katalysator gewerkt.

[Lees hier](#) het blog Toetsing en cijfers vanaf 2016 van: Onze havo blogspot.

Anja Schoots-Snijder Was top!
Vind ik niet meer leuk · Beantwoorden · 2 · 11 uur

Sacha van Looveren Het was helemaal super! Ik moest om 17 uur weg, daardoor kon ik niet meer een persoonlijke wens aangeven, dus bij deze: mijn wens is tweeledig. Enerzijds met wiskunde collega's vakinhoudelijk zoeken naar verdieping en aanpak omtrent formatief evalueren... [Meer bekijken](#)
Vind ik niet meer leuk · Beantwoorden · 1 · 10 uur · Bewerkt

Lucette M. van Duijn Eens, was interessant. Toch weer wat nieuwe dingetjes gehoord, andere invalshoeken. Vooral uit het verhaal van het Odulphus erg veel praktische oplossingen meegenomen!
Vind ik niet meer leuk · Beantwoorden · 2 · 9 uur

Formatief evalueren bij Duits

Martin Ringenaldus geeft Duits op RGO Middelharnis en begint met voorbeelden uit zijn eigen schooltijd: een rapport met prachtige cijfers, behalve voor Nederlands. Zijn dia's laten haarfijn de beperkingen van het cijfersysteem zien:

beperkingen cijfersysteem					
	1e per.	2e per.	3e per.	Eind	
Jan	3	5	7	5	↑
Piet	8	6	4	6	↓

Welke informatie geeft een cijfer eigenlijk? Krijgt een leerling kans op herstel? Wat wordt er niet becijferd? Hoe zinvol is het middelen van cijfers? Allemaal vragen die een rol speelden bij het afschaffen van cijfers en aan het werken met concrete leerdoelen, eigen materialen in Book Widgets. De resultaten: leerlingen leren gemotiveerd aan hun leerdoelen, hebben plezier, weten waarom ze leren en krijgen met hun ouders inzicht in wat ze leren. Daar speelt het rapport ook een rol bij: zonder cijfers maar inzichtelijk welke leerdoelen zijn behaald en aan welke de leerling werkt. Werkt het echt? Dat kun je het beste aan de leerling zelf vragen. En die zijn vol lof: 'Als je het leerdoel niet haalt, kun je het altijd nog eens doen.'

Spreekvaardigheid A1	
Je kunt begroeten en afscheid nemen	
Je kunt tellen t/m 20	
Je geeft eenvoudige info over jezelf	
Je kunt zeggen en vragen hoe het gaat	
Je kunt anderen voorstellen	
Je kunt om dingen vragen	
Je begrijpt wanneer om iets gevraagd wordt	
Je kunt dingen aangeven en aannemen en hiervoor bedanken	
Je kunt overweg met aantallen, hoeveelheden, kosten en tijden	
Je kunt naar de tijd vragen en de tijd vertellen	
Je kunt aangeven wat je leuk/lekker vindt	
Je kunt om verduidelijking vragen, evt. m.b.v. gebaren	
Je kunt jezelf of iemand anders beschrijven	
Je kunt een ingestudeerde boodschap voorlezen	
Schrijfvaardigheid A1	
Je kunt een eenvoudig formulier invullen	
Je kunt een paar korte zinnen over jezelf opschrijven	

Maar het is een proces met vallen en opstaan. Daarom ook de succesfactoren: begin pas als je ontwerp staat en lesmateriaal op de plank ligt. Communiceer en zorg voor voldoende draagvlak. Werk samen, zet door en heb lef!

Lees hier het artikel *Met een 4 weet je niks* van Martin over zijn aanpak en ervaringen in *Van 12 tot 18*. Martin is genomineerd voor de iScholenPrijis, voor zijn inspanningen op het gebied van Onderwijs en ICT, in het kader van formatief evalueren.

... en bij Engels werkt formatieve evaluatie als volgt

Op de tweede dag, als derde op rij vertelt de bevrogen docent Engels, [Norbert Sparnaay](#), hoe hij in zijn eentje begonnen is met het afschaffen van cijfers in zijn klas. Dat is gegroeid naar een nieuwe werkwijze van de sectie Engels in 2 jaarlagen! Vol passie laat hij zien waar zijn inspiratie vandaan komt: [Dylan Wiliam](#) en [Carol Dweck](#). De *formative assessment* aanpak van Wiliams laat zich naadloos combineren met de *Growth Mindset* van Dweck. Het loslaten van de cijfers heeft Norbert en zijn leerlingen zoveel lucht gegeven, dat het een bodem heeft gelegd waarin het formatief werken daadwerkelijk het leren weer op gang heeft gebracht zonder het zwaard van een toetscijfer dat boven het hoofd kan hangen.

Norbert laat zien dat hij het hele jaar door aan alle vaardigheden kan werken, niet meer *teacht to the test*, geen cijfers geeft, wel heel veel meet en communiceert naar leerlingen en ouders in een positief vocabulaire. En slaat de twijfel toe? Dan altijd terug naar de bedoeling! Het levert zoveel meer op: leerlingen die actief, positief en gemotiveerd zijn en tevreden ouders die weten waar hun leerlingen mee bezig zijn.

[Lees hier](#) het blog van Norbert Onderwijs zonder cijfers. Waarom?

Offline ontmoet online

Na al deze inspirerende verhalen krijgen de deelnemers even tijd om de socialmedia contacten om te zetten in persoonlijke kennismakingen. "Wat is het toch super fijn om niet te lezen wat iemand vindt, maar dat in een gesprek met elkaar te kunnen uitwisselen. Voor ik het wist stonden we met een groepje wiskunde docenten bij elkaar; allemaal met de ambitie om formatief te gaan werken (al dan niet met cijfers). Ik kan me niet voorstellen dat dit geen vervolg gaat krijgen.", aldus Jörgen Remoortere op zijn blog.

De opbrengsten van de deelsessies: *tops, tips, needs*

Na de pauze waren er twee rondes in wisselende samenstellingen. In de eerste ronde werden ervaringen uitgewisseld en verzameld in de vorm van Tops, Tips en Behoeftes. Wat heeft gewerkt en waarom? Wat heb je nodig en van wie om verder te komen? Met een mix aan achtergronden van docenten, schoolleiders, medewerkers van het ministerie, VO-raad, examensecretaris krijg je een heel mooi totaalbeeld. Op deze pagina's vindt je alle opbrengsten op een rij.

Tops die in verschillende groepjes werden gedeeld:

- Met formatief evalueren zijn leerlingen gemotiveerd, actief, enthousiast. "Leerlingen willen leren.", "Leerlingen vragen zelf om bijles."
- Ook de docenten zijn enthousiast. Met formatief evalueren denk je als docent weer echt na en heb je gerichte aandacht voor de leerlingen. "Er is sprake van een andere docent-leerling-relatie.", "Je benadert leerlingen positief, vanuit vertrouwen."
- Met formatief evalueren worden vorderingen in leren zichtbaar. Ook en juist voor leerlingen. "Het gesprek gaat weer over leerdoelen.", "Differentiatie is beter te realiseren."
- Concrete succeservaringen worden ook gedeeld, zoals:
  - een instaptoets in combinatie met een arrangement aan opdrachten, waarvan een deel verplicht is;
  - een leerling-CV, een groeirapport en een studiewijzer met daaraan de leerdoelen gekoppeld;
  - leerlingen die zelf toetsen beoordelen;
  - het bespreken van de eindopdracht in de eerste les;
  - formatief evalueren geëxpliciteerd in het schoolplan en aangestuurd door de schoolleiding;
  - een projectgroep van docenten uit bijna elke vakgroep die over het onderwerp nadenken en voorstellen doen voor schoolbrede inbedding.

Tips die in meerdere groepjes werden genoteerd:

- Tijd. Nagenoeg in alle groepjes wordt de factor tijd genoemd. Tijd om te werken aan een gedeelde visie op leren en toetsen, tijd om de juiste aanpak en materialen te ontwikkelen, tijd om samen te werken, tijd om formatief evalueren breed in te bedden in de school en tijd om als coach leerlingen te (leren) begeleiden en feedback te geven.
- Een andere visie dan de huidige toets/cijfercultuur wordt ook vaak in de groepjes benoemd. "Er is een culturomslag nodig.", "Het is nodig dat de school een visie heeft, inclusief een positief beeld van de leerlingen." Het vormen van een visie die gedragen wordt, is cruciaal. "Zorg voor een gedeelde visie, dat doelen en bedoeling duidelijk zijn!", "Iedereen moet de waarom-vraag kunnen beantwoorden.", "Leg uit wat je doet en waarom."
- Docenten geven aan dat de schoolleiding ook een belangrijke rol speelt. "Niet alleen steun en ruimte vanuit de schoolleiding", "De schoolleiding moet ook het *waarom* weten, uitdragen en meebewegen.", "Durf je nek uit te steken, maar creëer ook groen licht door je plan te onderbouwen."
- Begin niet als school in één keer als geheel en met alle docenten en leerlingen, maar bijv. in een brugklas. "Het is belangrijk dat de pilotdocenten anderen meenemen, enthousiast zijn.", "Laat je succes zien.",
- Aandacht voor de veranderende rol van de docent, is ook belangrijk. De docent is namelijk ook een coach. "Niet iedere docent is gewend om buiten het boekje te denken.", "Feedback geven is belangrijk, gericht op verder leren."
- Draagvlak dus van schoolleiding, collega's en leerlingen. Maar zo geven de deelnemers aan, ook van ouders.

Needs, waarvan de deelnemers aangeven dat dit tegelijk ook voorwaarden zijn waaraan een succesvolle, schoolbrede implementatie van formatief evalueren moet voldoen:

- Ook hier geven veel docenten aan dat er behoefte is aan tijd, aan focus en een gedeelde visie. Ook een gezamenlijke aanpak, het delen en vertrouwen geven en voelen worden veel genoemd. Durf en lef ook! "Gevaar van eerst draagvlak is dat je jaren verder bent-lef hebben op gegeven moment."
- Vrijheid en ruimte om je onderwijs op eigen wijze in te richten. Toezicht en verantwoording moeten meebewegen, bijv. door *anders* te verantwoorden. "De oude manier van examinering en toezicht vormen een belemmering.", "De huidige examinering draagt niet bij aan groei.", "Toezicht gericht op hoe leerlingen zich ontwikkelen."
- Het delen van *good practices* wordt ook frequent genoemd:
  - voorbeelden hoe een top down en bottom up aanpak elkaar versterken, waarbij het draait om wederzijds vertrouwen en weten waarom je iets doet;
  - voorbeelden hoe je klein, en in kleine stappen begint met formatieve evaluatie, hoe je van een visie komt tot het 'doen', hoe je een volgende stap bereikt, en hoe je een formatieve cultuur ook bevordert;
  - voorbeelden hoe je draagvlak creeërt onder collega's en hoe je omgaat met collega's die toch anders willen (bijv. cijfers geven), "Het hangt af van bevlogen collega's – hoe 'maak'je die?"
  - voorbeelden van praktische zaken, zoals het omgaan met tijd, het rooster, een 'echt' leerlingvolgsysteem, ruimte van leerlingen, coaching van collega's etc.;
  - voorbeelden van communicatie richting ouders en leerlingen, aandacht voor de driehoek leerling, ouder en docent;
  - praktische, vakspecifieke ideeën voor in de klas, inclusief het formuleren en inzichtelijk maken van goede leerdoelen, het vinden van goede (ict)tools en het doen van lvs-aanpassingen om (meer) inzicht in leervorderingen te krijgen, een concrete uitwerking van het PTA vanuit de visie van formatief evalueren.

Hoe nu verder, als docent, team-/schoolleider of examensecretaris, als school, als onderwijsorganisaties?

- Leraren moeten zich(zelf) professionaliseren, staat er op een van de posters expliciet. En op andere posters: "Echte scholing gaat via leerkringen.", "Bij docenten nagaan wat ze zelf willen bijdragen." Praktische vaardigheden, toetsbekwaamheid, het kunnen ontwikkelen van leerlijnen en formuleren van leerdoelen en het leren geven van goede feedback zijn daarbij belangrijk.
- Samenwerken en samen doen, is dus ook een veel opgeschreven item. Binnen de school, met MT en docenten, waarbij draagvlak en inbedding in hele school belangrijk zijn. En tussen scholen, waarbij centrale databanken, schooloverstijgende netwerken en het zoeken van partners die hetzelfde doen, meerdere keren worden genoemd, evenals oefenen en observeren bij elkaars lessen en aanpakken.
- Het inbedden van formatieve evaluatie niet in een keer te groot aanpakken. Kleine stappen, gefaseerd, zonder top-down-opleggen vanuit de schoolleiding, maar wel met steun, beloning en sturing vanuit de schoolleiding. "Maak het behapbaar.", "Werk aan besef van willen investeren in kwaliteit.", "Maak collega's enthousiast."
- Ook aandacht voor het onderwerp in de lerarenopleiding en nascholing, is verschillende keren genoteerd.

Voor de organisaties volgen ook een heel aantal concrete tips:

- Plexs, SLO, VO-raad
  - Zorg voor een netwerkstructuur per vakgroep, met "online en ondersteun op locatie", "ontwikkeldagen in vakgroepen".
  - Pleit voor meer ontwikkeltijd voor docenten.
  - Werk aan een langetermijnvisie op rol ce/se en de rol van toezicht.
- SLO:
  - Zet in op professionalisering, ontmoeten en leren van elkaar.
  - Investeer in netwerken waarin zowel schoolleiders als docenten bij elkaar worden gebracht, waarbij ervaringen worden gedeeld, bij elkaar op de scholen wordt gekeken en er sprake is van intervisie. "Hoeft niet per vakgroep te zijn", "Waarbij we gewoon gaan doen", "We leren van scholen die al veel ervaring hebben met formatieve evaluatie of geen cijfers (meer) geven."
  - Zorg voor "heel veel" voorbeelden op het gebied van formatieve evaluatie, op school- en vakniveau. "Laat zien hoe het bij anderen lukt.", "Aansprekende succesverhalen in Nederland.", "Zorg voor inspiratie.", "Best practices", "Laat zien wat het betekent voor *mijn* onderwijs.", "Maak valkuilen expliciet."
  - Deel informatie, voorbeelden en materialen. Bijv. over het zetten van behapbare stappen, het soort toetsen en activiteiten; hoe je een niveau bepaalt als je geen cijfers meer hebt.
  - Ondersteun scholen bij formatieve evaluatie. " Koppel formatieve evaluatie aan de leerdoelkaarten.", "Geef houvast bij leerdoelen formuleren en vaststellen, en leerlijnen bepalen en borgen.", "Bijvoorbeeld een studiewijzer met leerdoelen."
  - Doe onderzoek: wanneer is een cijfer nodig en waarom?
- VO-raad
  - Zie formatieve toetsing op de agenda van de schoolleiding te krijgen.
  - Stimuleer betrokkenheid bij het management.
  - Zorg voor voorbeelden hoe visie en draagvlak door management gesteund worden en welke rol zij op een gegeven moment spelen in besluitvorming.

Als afsluiter het veel opgeschreven woord DURF:

- "Durf dingen los te laten."
- "Ga op weg en ontdek."
- "Bedenk niet alles vooraf, zoals bijv. de overgang."

Sacha van Looveren ► Actief
leren zonder cijfers
23 minuten

Vandaag naar de startbijeenkomst geweest van SLO. Zeer geïnspireerd door de sprekers Norbert Spanraay en Michel Pijpers. Daarna ook een aantal bevlogen wiskunde collega's gesproken. Fijn om weer met collega's te praten die op dezelfde weg zijn! Ik hoop de volgende keer met dezelfde collega's dieper op de materie in te kunnen gaan. De brainstorm was nuttig vandaag, maar de diepte in is wat ik nu nodig heb. Oh ja....en mijn schoolleiding en vaksectie meekrijgen.... Voelt als bergen verzetten, maar de bijeenkomst van vandaag geeft mij aan dat we op de goede weg zitten!

